

Simon Blanck

Midsommarafton på Sandudds begravningsplats

Masteressä

Helsingfors...

Midsommarafton

Det är midsommarafton på Sandudds begravningsplats. Agnes har vandrat hit längs tomma gator vars ordinarie invånare har gått i tillfällig landsortsexil. Detta är den bästa dagen på året att vara i stan, på vägen hit mötte hon inte en enda människa. Då och då mötte hon spårvagnar så folktomma att hon är osäker på om det ens funnits någon förare i dem. Värmen i kombination med febern från borreliainfektionen som sprider sig i hennes kropp bidrar till den något surrealistiska stämningen. Hon fick fästingbettet under en resa till Åland nyligen och hennes hypokondriska jag intalar henne att det bortom allt rimligt tvivel måste röra sig om kumlingesjukan. En sällsynt och allvarlig sjukdom, unik för fästingar från Åland, som hon varit rädd för i ett antal år efter det att hon läst en roman där författarens dotter nästan dör i sviterna av sjukdomen. Skräcken kan komma från många oväntade platser. Också från en ö i solen i den åländska skärgården.

Dödsångesten till trots har begravningsplatsen en lugnande inverkan och hon glömmer bort att oroa sig över sitt hälsotillstånd för en stund. Hon går runt och njuter av lugnet. Även om det just den här dagen var extremt lugnt på stadens gator är det ändå en nästan öronbedövande tystnad och stillhet innanför begravningsplatsen murar. På Tove Janssons grav hänger samma små hattifnattar i plast som hängde där i vintras. Borta är bara de meterhöga snödrivor hon pulsade fram genom då. Snön är borta, men i hennes minne finns den alltid kvar då det snöade kraftigt första gången hon besökte begravningsplatsen. Då var hon bara ett barn, det var på allhelgonadagen och hon minns de tusentals ljusen på hjältegravarna. Sedan dess har begravningsplatsen varit en magisk plats för henne och blivit något av en fast punkt i livet. Man skulle kunna se besöken dit som ett sätt att hålla barnasinnets vid liv.

Hon går, som alltid, till målarinnan Helena Schjerfbeck's grav. En grav som det också snöar över i minnet. En gång grävde hon fram den ur snön med händerna i alldeles för tunna vantar. Utsikten från graven är mot Lappvikens sinnessjukhus. När hon var yngre drömde hon om att bli inlagd där, men mest för att en novell av Mirjam Tuominen fått henne att tycka att ordet sjukhuspark är det vackraste i världen, det vackraste av alla ord på alla

språk. Sjukhuset är nerlagt sedan många år och nerlagda är även hennes drömmar om att bli inlagd. Eller hon skulle fortfarande vilja bli inlagd och få tid att njuta ordentligt av sjukhusparken, men nu för tiden skrämmer sjukdomen henne. Istället besöker hon parkerna vid stadens olika sjukhus på de tider då ronden går så att hon vet att alla patienter är inne. Hon klarar inte längre av att se på de sjuka för hon känner att sjukdomen är mycket närmare henne nu.

På skalden Bertel Gripenbergs grav får hon syn på en ekorre. Hon stannar framför graven och blir stående länge med sin blick djupt försunken i ekorrens. Plötsligt bryter ekorren förtrollningen och skuttar iväg, det verkar som den vill att hon följer efter. Efter en liten stund stannar ekorren framför en annan gravsten och kryper in i ett litet hål under den. Det är författaren Gunnar Björlings grav. Andra dagar kanske det hade känts konstigt med en ekorre så väl insatt i det tidiga 1900-talets finlandssvenska poesi, men idag ler hon bara uppskattande åt ekorrens humor i att länka samman just dessa två diktare. Hon blir stående framför graven länge i väntan på att ekorren ska komma tillbaka och kanske visa henne ett annat oväntat litterärt samband. Det gör den inte men under tiden hinner hon tänka på Björlings sönderbombade hem i Brunnsparken och alla de dikter som brann upp. Hon tänker också på

alla dunkla eftermiddagar i Judiths lägenhet när hon läst högt ur Bertel Gripenbergs samlade dikter. Hon har läst de krigsförhärligande dikterna högt eftersom Judiths gamla ögon inte längre är i skick att läsa. De har båda blivit lite skrämda av offerviljan och passionen för våldet och nationen. Men de har också, fast i hemlighet, blivit varma inombords av de dikter som förhärligar det svenska språket och kampen för dess fortlevnad i Finland.

Sjung högt, vårt svenska modersmål,
i undergångens timma,
låt höga, röda varningsbål
mot nattens himmel glimma!
Och hinner oss den dag en gång,
som blir germanens sista,
skall på vår grav vår svenska sång
vår äras runor rista.

Bertel Gripenberg, Svensk sång, ur diktsamlingen *Gallergrinden* (1905)

Det är en liknande värme som fyller henne när hon kör mot Hangö, riksväg 25, och den språkliga hierarkin på vägskyltarna växlar någonstans där kring svenskbygderna vid Ingå. Från att de finska ortsnamnen stått först är det plötligt tvärt om och

de svenska står nu överst. Det älskade modersmålets konkreta närvaro i landskapet är ett verkligt balsam för hjärtat.

Hon läste oftare Gripenberg än Björling för Judith. Judith hade aldrig riktigt fastnat för det där med fri vers, men det var en dikt av Björling som de båda älskade som beskrev erfarenheten av att vandra på en kyrkogård. Agnes för att det var bland det bästa hon visste att göra och Judith för att hon kunde föreställa sig Agnes stå framför hennes egen gravsten inom en inte alltför avlägsen framtid. Och på något vis ändå finna tröst i den tanken.

En sten
och
ord
och sten, och löv
och ibland gräsen
sten och
ord

Gunnar Björling, ur diktsamlingen *Ett blyertsstreck* (1951)

De träffas alltid i Judiths lägenhet för Judith har slutat upp med att gå ut. Hon kan inte gå några

längre sträckor utan sin rollator och säger att hon hellre blir kvar i lägenheten än visar sig ute med den. Ett praktexempel på att fåfångans kraft inte går att överskatta. Judith drömmer om att hon ska bli starkare igen, att de ska kunna promenera tillsammans i Brunnsparken. På Café Ursula ska hon beställa det billigaste mousserande vinet och Agnes ska beställa öl utspädd med mineralvatten. Hon drömmer om att när de sitter där ska dimman lägga sig över havet så att man bara kan skymta Sveaborg som en hägring i den. Sedan ska det bli mörkt och fyrlyuset på Sveaborgs kyrktorn ska skära genom dimman som ett svärd. Den här promenaden och cafébesöket skulle ha varit det sista för hösten innan vintern slog till på allvar. Men så klart blev det ingenting av den drömmen för Judith skulle inte bli bättre igen, men det visste varken hon eller Agnes så de kunde fortsätta drömma.

Judith hade haft ett liv innan det i lägenheten. Vackert och solkigt som det sista glaset billigt vin på en mindre nogräknad bar. Då och då lät hon Agnes få små glimtar och minnesbilder därur. Hon berättade för Agnes om den tiden då hon var en Rödbergens ros. Agnes tyckte alltid att det lät så vackert och hon ville själv vara en. Hon visste inte då att det var ett nedsättande uttryck för en kvinna som ansågs dricka för mycket och vara för promiskuös. Som Marguerite

Duras fast utan ett framgångsrikt författarskap och i en sjaskig lägenhet i Helsingfors sämre kvarter.

Det som kom att bli den sista boken som Agnes läste högt för Judith var Den amerikanska flickan av Monika Fagerholm. I en passage tillverkar bokens två huvudpersoner varsin blus med texten Ensamheten&Rädslan. De älskade båda boken och en dag överraskade Agnes med två sådana tröjor som hon hade gjort. De diskuterade och kom fram till att det var Judith som var Ensamheten och Agnes Rädslan. De bestämde också att ingen av dem skulle behöva ta sitt liv, som i boken, eftersom Judith ändå skulle dö snart.

Malarna och fåglarna

Tiden strax efter det att Judith slutade gå ut var den värsta. Det var innan ensamheten riktigt hade blivit en integrerad del av hennes kropp och hon fortfarande kunde känna av den. Agnes var den enda som kom på besök, men det var inte nog för att dämpa Judiths känslor som envisades med att fortsätta kännas. Snart upptäckte hon att hon inte var helt ensam. Fler och fler malar började synas i lägenheten. De flög tafatt runt och lade ägg i dunkla vrår och deras larver byggde kokonger av hennes kläders fibrer. Det kändes faktiskt lite mindre ensamt när hon öppnade en byrålåda och några malar flög ut. Trots det äcklades hon aningen av sitt nya sällskap och ringde med berätt mod till en utrotningsfirma. Innan firman hann komma fick Agnes höra talas om malarna och deras öde. Medkänslan med malarna och deras sorgliga samexistens med Judith högg till i magen på henne. Hon vädjade till Judith att malarna

skulle skonas och hon lovade att finna en alternativ lösning.

På en ö i Medelhavet låg ett sinnessjukhus där de intagna odlade lavendel. Lavendel spirade upp ur åkrar där det en gång varit ett koncentrationsläger. Lavandelns läkande kraft överbryggade platsens mörka historia och hade en mycket positiv inverkan på de intagnas sinnen. Agnes hade besökt sjukhuset för några år sedan. På hennes fönsterbräda låg fortfarande en liten påse torkad lavendel och en sprucken kakelskiva. Kakelskivan var tillverkad av de som hade tvångsarbetat i koncentrationslägret. På lavendelfältet hade hon talat med en av de intagna som berättat om allt gott lavendeln kunde föra med sig. Nu mindes hon att han hade berättat att dess doft hade en avskräckande verkan, inte bara på psykiska besvär utan även på många insekter. Så kanske även på malar?

Agnes köpte en stor påse torkade lavendelblommor och började sprida ut dem i Judiths lägenhet. Efter det syntes färre och färre malar flyga omkring och till slut var de helt borta. Tiden gick och ibland tänkte Judith att hon ändå saknade dem lite. Hon behövde annat sällskap. Kanske kunde hon locka till sig fåglar om hon spred ut solrosfrön på balkongen? Hon bad Agnes ta med ett paket nästa gång hon kom på

besök. Varje morgon tog Judith paketet och fyllde på frön i en liten hög på balkongbordet. Sedan satt hon innanför fönstret och försjönk i de små fåglarna och deras bestyr. Fåglarna verkade utöver maten också uppskatta Judiths sällskap och om balkongdörren stod på glänt hände det att några flög in och satte sig bredvid henne på fåtöljkarmen. Hon talade med dem om barndomens Åbo. Om när hon fann kärleken i Helsingfors. Om att bo på en dålig adress men att ha ett lyckligt liv och den omvända situation som rådde nu. Om när hennes man ännu levde och barn och barnbarn fortfarande höll kontakten. Fåglarna berättade i sin tur om hur svårt det var att ta sig levande genom ännu en vinter. Om de riktigt isande vindarna längs Havsgatan. Om alla ungar som dött men som det inte funnits tid att sörja för att döden hela tiden flåsat i nacken. Men också om hur vackert det är att se Skatuddens tinnar och torn i solnedgången och flyga ut en bit över havet. Om när björkarna slår ut och alla blommor i den lilla parken vid Eira sjukhus. Och att leka med ekorrharna ute på Fölisön. Umgänget med fåglarna livade upp Judith så mycket att det kanske hade kunnat ge henne några extra år i livet. Men sådan nyfunnen glädje och livslust kan såklart inte passera obemärkt eller ostraffat. Några grannar hade börjat irritera sig på alla fåglarna på Judiths balkong, hur mycket ljud de förde och att det kom fågelskit på balkongerna nedanför.

De klagade hos hyresvärden som krävde att Judith upphörde med att mata fåglarna för grannsämjans skull. Eftersom hon aldrig hade varit en sån som stod upp för sig själv och konflikter fyllde henne med ett stort obehag, gjorde hon som hon blev tillsagd. Det blev inga extra år för Judith.

Karaoke

Agnes sjunger på finska på karaoken. Hon kan inte sjunga och hon kan egentligen inte finska heller. Inte heller kan hon dansa men försöker ändå att med dans uppväga sina bristande sång och språkkunskaper. ”En tahdo sinua enää” (jag vill inte ha dig längre), sjunger hon. Vem det är som hon inte längre vill ha vet hon inte och ordet längre blir märkligt eftersom hon aldrig riktigt haft någon. Hon har ju Judith förstås men inte i den utsträckning som hon vill. Hon vill ha någon att bli full och sjunga duetter med på karaoken. Någon att promenera med på kyrkogårdar och i Brunnsparken. Någon att fara med till Ekenäs, Hangö, Borgå och Lovisa. Hon vill verkligen att denna någon ska vara Judith, kan egentligen inte tänka sig att det skulle vara någon annan. I Judith har hon funnit den rätta i sitt liv, den enda. Men den rätta är för gammal och för trött. Hon önskar innerligt att de båda kunde starta om sina liv. Återfödas i en annan

tid och den här gången tillsammans.

Tisdagar är den bästa dagen att sjunga karaoke eftersom det inte är så mycket folk i baren och de som är där ofta är ensamma precis som hon. Ingen är heller där för att söka kontakt. De är tillsammans ensamma, och det är bra så. Den finska karaokens kärna är att blotta sin ensamhet för alla som orkar höra på. Man sjunger alltid helt öppet i baren och har ingenting att gömma sig bakom. På det viset skiljer den sig från den mer bekväma typen av karaoke, som stryker medhårs, där en grupp vänner hyr ett privat rum att sjunga i för att ha roligt.

Om det är sommar händer det att hon efter stängningsdags lägger sig i gräset i en park medan solen går upp. Gräset är då fuktigt av dagg och hon kan känna timmarna gå genom att gräset sakta blir torrare igen.

Om takhöjdens betydelse

Om det var något som var viktigt för Agnes fysiska och mentala välbefinnande så var det takhöjden i de rum hon vistades i. När hon går genom en dörrpost, vänder sig om och tittar upp ovanför den ska taket inte vara där och trycka hotfullt strax ovanför, utan det ska finnas gott om rymd. Gränsen mellan taket och väggen ska heller inte vara så där obehagligt skarp och kantig utan vackert välvd. Vägg ska sömlöst bli tak och vägg igen.

På sjuttioalet var det populärt att sänka takhöjden med sisådär trettio cm. I samband med det började människor också sänka förväntningarna på sina liv. Det blev också populärt att sänka ner människor levande i syrabad och utvinna fosfor ur deras kvarlevor. Vid någon tidpunkt slutade de både med sänkningen av takhöjden och fosforutvinningen. Nu börjar visst fosfor bli en bristvara. Livet börjar vid en

takhöjd på 380 cm och fortsätter sedan uppåt.

Takhöjden i Judiths lägenhet var sådan att det inte var någon höjd att tala om, det kändes som att taket ständigt pressade dem neråt. Judiths nacke var också permanent framåtböjd och gick aldrig att riktigt räta ut. Hon började misstänka att avsaknaden av värdig takhöjd låg bakom det. Kanske var det också takhöjden som pressade minnen och tankar längre ner i henne så att de alltmer sällan kom upp till ytan? En begränsad takhöjd ger begränsade tankar. Det kan aldrig bli för högt i tak men mer än åtta meter behövs sällan.

Flugorna

Minns Mirjam Tuominen. Och plocka fram ur minnet Besk brygd från 1947. Tuominen minns där den store Runeberg, så stor att sikten grumlas. Vårt land, vårt land, vårt fosterland, ljud högt, o dyra ord! Hon minns en anekdot om att Runeberg mot slutet av sitt liv mest sällskapade med en mus och en fluga. Anekdoten gör nationalskalden levande igen, det är en gripande scen att föreställa sig hur han sitter ensam vid sitt skrivbord och längtar efter att flugan och musen ska göra honom sällskap. Sällskap av en fluga fick Mirjam själv under en tid då hon var ensam hemma med sitt spädbarn i Nykarleby, när hennes man var ute i kriget. Flugan började dyka upp vid samma tidpunkt varje dag och verkade vilja vara i hennes närhet. I början var flugans närvaro ett irritationsmoment, men efterhand började hon känna för den. Det var en liten och svag fluga som försökte överleva vintern. Den brukade sätta sig på

hennes hand och de såg varandra i ögonen. Hon började känna kärlek för flugan. När hon sedan reste bort över sommaren såg hon den aldrig igen. Men även många år efteråt säger hon att samvaron med flugan gav henne mer än samvaron med de flesta människor.

Flugornas betydelse för skrivande människor finns dokumenterad även utanför Finland. Marguerite Duras skriver i sin näst sista bok om när hon såg en fluga dö. Minnet av flugans död har verkligen etsat sig fast och hon kan tjugo år senare minnas exakt var och vid vilken tidpunkt flugan lämnade jordelivet. Klockan tjugo över tre på eftermiddagen, på en vägg i vishuset. Man skriver när man ser en fluga dö. Man har rätt att göra det, skriver hon. Det låter först som ett ursäktande, rätten att skapa trots att man konfronteras med lidande och död. Men av allt hon hade kunnat skriva väljer hon att utnyttja sin rätt till att bära vittnesbörd om flugans öde. Och genom hennes skrivande fortsätter denna ensamma fluga att utvidga tänkandet hos de som läser boken, 41 år efter sin död och fortsatt in i framtiden.

Agnes bestämde sig en dag för att försöka skriva en bok, hon läste väldigt mycket och kände inte att det egentligen var något som saknades i alla de böcker som redan fanns. Hon kände heller inte att hon

hade något särskilt att berätta, att hon skulle kunna tillföra någonting. Ändå satte hon igång med stor frenesi. Slängde sin telefon i soporna, limmade igen brevinkastet. Hon satt där i lägenheten och skrev och gick bara ut någon gång i veckan när maten tog slut. Då kunde människor se en skygg gestalt stryka omkring i grönsaksavdelningen i den lilla butiken runt hörnet och plocka på sig lite varor. På kvällarna i lägenheten öppnade hon alltid fönstret för att vädra ut den unkna dag som gått. En kväll flög det in en nattfjäril och satte sig på skärmen där Agnes skrev och eftersom Agnes inte hade haft sällskap av någon på länge nu lät hon den sitta kvar. Nattfjärilen återkom varje kväll och Agnes började rådfråga den om särskilt problematiska passager i boken hon skrev på. Nattfjärilen gav mycket värdefulla råd och Agnes kände att hennes bok ändå var på väg någonstans. Om det är som i en av Tranströmers dikter att det finns valv bakom valv i varje människa, också i den här nattfjärilen, så hade hon lyckats beskriva en dörrkarm med en dörr på glänt i. Men det var ändå en öppning, någonting som vidgades. En kväll kom nattfjärilen flygandes liksom tröttare än vanligt, den satte sig ner på datorn och tittade sorgset på Agnes. Om inte datorfläkten hade dränkt ljudet hade man kunnat höra att dess andning var mycket tung. Den dog bara några minuter senare. Agnes begravde kroppen under persiljebuskarna i en närliggande

park. Hon gick sedan hem och raderade allt vad hon hade skrivit. Nu när nattfjärilen var död kände hon bara äckel över att hon ens hade försökt. På morgonen promenerade hon genom staden för att besöka Judith, det hade hon inte gjort på flera veckor. Vad hon fann var:

En tom lägenhet.

Ett tomt och nystädat rum på Maria sjukhus.

Ett nyhugget namn på en gravsten på Sandudds begravningsplats.

...för evigt.